

“ОЦЕ І ВСЕ. ОДНА ТАКА ПОРАЗКА ЗАКРЕСЛЮЄ СТОНАДЦЯТЬ ПЕРЕМОГ”

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ БЕРЕСТЕЧКОВОЇ БИТВИ У
ВИСВІТЛЕННІ «ЩОДЕННИКА» Я.МИХАЛОВСЬКОГО

Незважаючи на те, що події Берестечкової кампанії знайшли відносно повне відображення у введених до наукового обігу джерелах, все ж пошуки в архівосховищах і рукописних відділах бібліотек Польщі можуть увінчатися віднайденням нового на інформацію матеріалу. Так, Ю.Мицик першим звернув увагу на серйозну наукову цінність «Щоденника війни під Берестечком з ханом кримським і козаками запорозькими...» для висвітлення важливої проблеми Національної революції 1648-1676 рр. Як на мою думку, його автором був не галицький стольник А.М'ясовський, а люблінський військовий Я.Михаловський,

який брав безпосередню участь майже з самого початку війни до завершення (з 12 квітня по 10 липня включно).

Насамперед відзначу: щоденні записи (з 12 по 19 квітня, 8 травня - 27 червня) доповнюють й уточнюють дані інших джерел щодо маршруту просування польського війська від переправи через Віслу до прибуття під Берестечко, влиття його до складу нових підрозділів, розробки військових планів, назв паролей у таборі, змісту інформації, що надходила, про дії Б.Хмельницького тощо. Вони дозволяють остаточно з'ясувати як день прибуття короля Яна Казимира до табору під Сока-

лем (ранок 16 травня, а не 17 травня, як це подає С.Освенцім), так і час з'єднання коронної армії польного гетьмана М.Калиновського з основними силами Речі Посполитої (20 травня вона зупинилася в 14—15 км від табору Яна Казимира, наступного дня — в 3—4 км, а 22 травня ввійшла «до великого обозу»), встановити, що 5 червня проведено перепис не лише польської піхоти, але й угорської, якої було «дуже доброї» 23 корогви.

Особливо цінною для нас є інформація автора «Щоденника» про діяльність української розвідки. У записі від 10 травня читаємо, що на шляху між Пясковим і Красним Ставом сам король викрив її агента-німця, який раніше служив у його гвардії. На тортурах він засвідчив, що Б.Хмельницький вислав їх кілька сотень з наказом не повертатися до тих пір, «поки на власні очі не побачать короля». 13 травня в околицях Крилова (де зупинився Ян Казимир) було схоплено ще двох розвідників, які призналися: «Хмельницький направив їх кілька сотень до Польщі за язиком».

Цікаву інформацію знаходимо про події у польському таборі 27 червня. Вона підтверджує думку інших джерел, що король, «не маючи жодної відомості про місцеперебування ворога», вирушив з обозом з-під Берестечка до Дубна. Звістка від руського воеводи І.Вишневецького про

наближення Б.Хмельницького і хана викликала на скликаній раді гетьманів і полковників гарячу дискусію з питання подальших дій. Як видно із «Щоденника», саме внаслідок напояганя коронного гетьмана М.Потоцького Ян Казимир наказав обозу, що пройшов уже майже 7 км, повернутися назад.

Дізнаємося також, що наступного дня татари і українці, з'явившись близько 10 год. ранку, після двогодинних сутичок завдали удару по лівому крилу польського війська, попереду якого стояли корогви посполитого рушення Сандомирського воеводства, очолювані воеводою В.Мишковським. Автор свідчить, що ввечері на скликаній військовій раді сенатори, за винятком І.Вишневецького, стояли на тому, щоб «не відходити від обозу». Однак король підтримав ідею руського воеводи «вийти в поле і дати битву».

Ранком 29 червня саме Ян Казимир, а не М.Потоцький, як це стверджується в наукових працях, вивів «все військо, як грошове німецьке і польське, все посполите рушення, окрім піхоти...». Що торкається розвитку бою цього дня, то заслуговує на увагу зауваження «Щоденника», що основні події розгорталися на лівому крилі польської армії, а до правого крила, де стояв король, хан тривалий час приглядався, але так і не наважився на нього наступати.

(Закінчення на 6 стор.)

“ОЦЕ І ВСЕ. ОДНА ТАКА ПОРАЗКА ЗАКРЕСЛЮЄ СТОНАДЦЯТЬ ПЕРЕМОГ”

(Початок на 5 стор.)

Вкрай важливу, а в деяких випадках унікальну інформацію подає Я. Михаловський про битву 30 червня, що дає підстави для нового тлумачення її окремих аспектів. Торкнемося її змісту. Так, по-перше, на час, коли розвіявся туман (близько 10 год. ранку) українсько-кримська армія ще не зайняла вихідних позицій для бою.

По-друге, перед обідньою порою Іслам-Гірей «з усією силою» подався наперед, імітуючи наступ на праве крило поляків, але після гарматної перестрілки відвів більшість підрозділів за пагорб. За свідченням джерела, хан, перебуваючи на пагорбі, «приглядався, готуючи війську втечу». Міститься в ньому не зовсім ясна фраза, зміст якої можна витлумачити так, що до нього в цей час Ян Казимир кілька разів посилав гінців.

По-третє, пополудні розпочала повільний наступ проти лівого крила противника українська армія разом «із потужним козацьким табором».

По-четверте, в час, коли українці у жорстокому бою намагалися відбити атаку польського лівого флангу підсиленого підрозділами німецької піхоти центру, Іслам-Гірей «стояв на горі проти полків й(ого) м(илості) короля над десятком кінотників, а його військо (перебувало) за горою, і приглядався до тієї битви, бунчук був при ньому і дві корогви...».

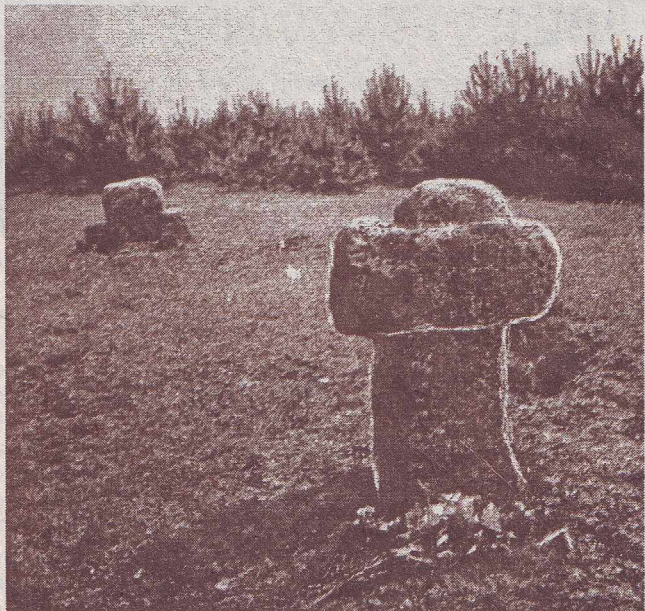
По-п'яте, жодного слова не мовиться про «шалену польську артилерійську атаку» кримських позицій (на жаль, має місце у польській і частково українській історіографії). Я. Михаловський відмічає, що король, дізнавшись про місцеперебування хана, розпорядився вистрелити туди з гармати. Постріл виявився влучним: було вбито хорунжого, а «хана окурено». Після чого Іслам-Гірей кинувся за пагорб і кримське військо почало швидко зніматися з позиції.

По-шосте, Ян Казимир і М.Потоцький, по суті, відмовилися від переслідування татар. Коли командуючий

німецькою піхотою генерал К.Хубальд прибув до короля з проханням розпочати негайну погоню, то останній раптом заявив, що не може без згоди коронного гетьмана віддати подібний наказ. Було послано за М.Потоцьким, який, з'явившись, спокійно повідомив генералу: «Так, то є правда, що татари відходять, але їм ще мости для цього потрібно настелити. Скоро буде сорок років, як я не злажу з коня, і цьому навчився». Тоді «з плачем» К.Хубальд кинувся до Яна Казимира: «Премилій Боже. Видирають у короля таких дві вікторії, яких ніколи мати не буде». На що той лише здвигнув плечима. Правда, послав розпорядження брацлавському воєводі С.Лянцкоронському наступати правим крилом, однак той під приводом перебування ворога в лісі відмовився його виконувати.

По-сьоме, пізнього вечора Ян Казимир наказав стратити усіх полонених українців, а було «їх немало і значних, тільки дуже скалічених чи посічених, промо-

1 липня 2000 року

вивши при цьому: «Віддаю пану Богу».

Матеріал «Щоденника» проливає світло на деякі події облоги українського війська. Наприклад, він свідчить, що 4 липня король надвоє розділив військо. Сам з іноземними підрозділами та частиною посполитого рушення підійшов під «козацький табір над переправою», а М.Потоцький «другим обозом зупинився на пагорбі з військом кварцяним й другою частиною посполитого рушення». Довідуємося, що звістка про повернення хана

під Берестечко, яка надійшла 6 липня, «налякала військо». Знаходимо відомості про масове залишення українцями свого табору протягом 8—9 липня, про загибель під час виходу з облоги 10 липня відомого 80-річного полковника П.Шумейка, що часто брав участь у посольствах до іноземних володарів. Виходячи із сказаного, вважаю, що «Щоденник» В.Михаловського є одним із найцінніших джерел вивчення Берестечкової битви 1651 року.

В.СТЕПАНКОВ,
історик.